

Bárta, Boleslav

Některé základní rysy vývoje sociálního postavení československé psychologie v průběhu 20 let po druhé světové válce

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická. 1966, vol. 15, iss. 11, pp. [81]-92

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112920>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DISKUSE

BOLESLAV BARTA

NĚKTERÉ ZÁKLADNÍ RYSY VÝVOJE SOCIÁLNÍHO POSTAVENÍ ČESKOSLOVENSKÉ PSYCHOLOGIE V PRŮBĚHU 20 LET PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE¹

Od dob, kdy Sokrates vznesl na člověka požadavek „Poznej sama sebe“, uplynulo již téměř 2400 roků. Ne ve všech dobách a místech svého vývoje jej po celý ten čas bral člověk vážně. Za ta léta se pro člověka dnešní doby sice změnil cíl Sokratova požadavku poznání vlastního Já, ale jeho naléhavost se ještě zvýšila.

Dnes nejde o hledání základu náboženství a morálky cestou poznávání ducha, který je v nás, ale o hledání zákonitostí, které určují chování a prožitky člověka v různých životních podmínkách.

Nehmotného ducha nahradila věda vymezením psychiky jako nejvyšší regulativní soustavy organismu, která je určitým způsobem organizace činnosti centrálního nervového systému, formovaným historickospolečensky. Lidská praxe, podle toho, jak zvyšovala své nároky na činnost člověka, se začala ptát, jaké musí mít tato soustava vlastností, aby určité činnosti, zejména pracovní, vykonával člověk s minimem chyb při vysoké úrovni výkonu a osobní spokojenosti, jak a do jaké míry lze tyto vlastnosti vytvářet výchovou a výcvikem, jak je lze poznávat, jak se závislost činnosti psychiky na fyzikálních podmínkách prostředí a na mezilidských vztazích projevuje v pracovním výkonu člověka i v utváření vlastností samé psychiky, jaké sociální faktory vedou k poruchám psychiky, jaká je souvislost mezi psychikou, vznikem a průběhem tělesných chorob, jak nejlépe pečovat o rozvoj psychiky, o psychické zdraví člověka, atd. atd.

Odpověď na tyto otázky má celospolečenský význam nejen pro svůj ekonomický dopad, ale také pro to, že souvisí s problémem hledání místa každého jedinečného a neopakovatelného člověka ve společnosti, s poznáváním osobních mezí a možností, s hledáním smyslu života a životního štěstí.

Správnou odpověď na ně nemůže nalézt jednotlivý člověk tím, že bude nahlížet do sebe sama. Jsou to otázky příliš složité, vyžadující objektivní vědecký přístup. Ne vždycky, a zejména u nás, měla psychologie dobré podmínky pro jejich řešení.

DVĚ HISTORICKÁ ZPOŽDĚNÍ ČESKOSLOVENSKÉ PSYCHOLOGIE

Letos tomu bude 85 let, co Wilhelm Wundt, nazývaný „otec experimentální psychologie“, založil v Lipsku první psychologickou laboratoř na světě.

Od té doby uběhlo celých 47 roků, než vznikla v našich zemích první podobná psychologická laboratoř. Stalo se tak v r. 1926 zřízením Psychologického ústavu na Universitě v Brně. A pak bylo třeba ještě více než čtvrt století, než došlo ke zřízení psychologických laboratoř a ústavu na Karlově universitě v Praze, Komenského universitě v Bratislavě a ve Slovenské akademii věd v Bratislavě.

Potřeby praxe si však, navzdory pomalému rozvoji vědecké základny v psychologii, již za první republiky vynutily vznik různých vědeckopraktických i ryze praktických institucí, v nichž psychologie řešila otázky volby povolání, otázky výběru pracovníků k různým profesím apod. Některé z nich zanikly za války, některé přežily, některé byly znovu obnoveny nebo nově zřízeny po válce, ale všechny společně přestaly existovat v letech 1950—1953.

Přestože je psychologie jako experimentální věda v celosvětovém měřítku vědou mladou, rozvíjí se u nás se značným zpožděním. Jistá míra rozvoje vědecké základny v psychologii i psychologických služeb praxi, ke které došlo v posledních desíti letech, nemůže být důvodem k uspokojení.

Hledat příčiny tohoto zpoždění za dobu před koncem druhé světové války nemá pro dnešní situaci valného smyslu. Jinak je tomu ovšem s obdobím po druhé světové válce. Zde je třeba provést důkladnou analýzu tohoto období historie československé psychologie, a to zcela bez příkras a zamlčování a v souvislosti s vývojem širšího společenského pozadí. Taková analýza umožní lépe pochopit, které faktory ještě dnes brzdí vědecký rozvoj a společenské uplatnění psychologie. Není možné podat na tomto místě analýzu vyčerpávající. Pokusím se spíše poukázat jen na některá fakta a jejich historickospolečenské souvislosti.

PARADOX NEJEN BYROKRATICKÝ

Počátkem roku 1964 oznámilo ministerstvo školství, že má pro umístovací řízení studentů, končících v tomto roce studium psychologie, požadavek ze všech krajů republiky na celé 2 psychology. Na tato místa však letos nenastoupí ani absolventi pražské katedry psychologie, ani absolventi bratislavské katedry psychologie, protože ani 1 posluchač nebyl do tohoto ročníku na těchto katedrách před 5 lety přijat. Nenastoupí však na tato místa ani žádný ze 3 letošních absolventů brněnské katedry psychologie, protože byli již od svého 4. ročníku zmluvně jinými pracovišti, která naléhala na jejich nástup dokonce již během studia.

Podle průzkumu, který provedla brněnská katedra psychologie, zůstalo v r. 1961 neobsazeno 27 míst řádně naplánovaných různými pracovišti. Kromě těchto míst dostala brněnská katedra psychologie písemné požadavky z KÚNZ obou moravských krajů a východočeského kraje na 50 nových míst s termínem obsazení do r. 1965 a na dalších 60 nových míst s termínem obsazení do konce r. 1970. Vedle těchto míst měla katedra zajištěno v plánu do r. 1965 10 míst v průmyslových podnicích.

Uvedená data představují jeden z paradoxů současného sociálního postavení

naší psychologie. V teréně je již řadu let podstatně více míst pro psychology, než je absolventů psychologie. Přitom v papírovém plánu ministerstev, ať již zdravotnictví, školství či průmyslových resortů, bylo až dosud méně míst pro psychology než studentů psychologie.

Tento paradox není z hlediska celostátního nikterak příjemný, protože je symptomem živelnosti v rozvoji psychologie, dokladem toho, že neexistuje jednodušší koncepce jejího rozvoje, které by se dostalo oficiálního společenského přijetí. Takového přijetí, které by zároveň zavazovalo příslušné instituce péči o rozvoj psychologie v duchu této koncepce.

Nestane-li se tak v nejbližší době, dostane náš paradox na pozadí kontrastu s ostatními zeměmi mezinárodně groteskní ráz. Nemáme na mysli jen srovnání s hospodářsky nejnávštějšími zeměmi, ale i se zeměmi, jejichž rozvoji jsme sami pomáhali a pomáháme jako méně vyvinutým. Příkladem může být třeba socialistická Kuba. MUDr. Weiss, který byl na Kubě na jaře 1963, píše mimo jiné: „Podle názoru kubánských psychologů a odpovědných činitelů určujících směrná čísla pro přijímání studujících na vysoké školy vyžadují místní podmínky, aby bylo do jednoho ročníku v Havaně přijato přes 100 studujících psychologie. (Psychologie se vyučuje ještě na dalších dvou universitách v Santiágo de Cuba a v Las Villas — bohužel však nemám o těchto školách bližší informace). Je třeba vzít při tom v úvahu, že Kuba má asi polovinu obyvatel Československa a nepoměrně užší základnu v oblasti průmyslu, zdravotnictví, pedagogických, sociálních institucí apod. — tj. zdánlivě menší potřebu nebo možnosti praktického uplatnění psychologů. Vedoucí kubánští psychologové jsou však zcela přesvědčeni, že uvedení počet studentů, který by se v porovnání s praxí našich kateder mohl zdát vysoký, odpovídá reálným potřebám rozvoje školství a vědy v jejich zemi. Nabyl jsem dojmu, že vycházejí z hlubokého přesvědčení o tom, že psychologové mohou úspěšně prakticky přispět k rozvoji všech uvedených oblastí a že jejich přesvědčení se opírá o seriózní rozbor, který je kromě vlastních zkušeností založen též na zkušenostech z četných amerických států“.²

Není třeba snad již komentáře k tomu, že se u nás dnes považuje za pokrok pro příští léta směrné číslo 10—15 posluchačů ročně pro každou ze 3 kateder vychovávajících v Československu psychology.

OD SLIBNÉHO ROZVOJE K VÁŽNÝM OMYLŮM

S ohledem na předchozí léta představuje rok 1948 ve vývoji československé psychologie mezník tak zásadní, že k našemu účelu plně postačí, bude-li naším časovým východiskem v další analýze právě on.

V té době dochází v naší společnosti ke kvalitativní změně výrobních vztahů a k vítězství marx-leninské ideologie.

V československé psychologii se tato celospolečenská změna odrazila tím, že bylo poprvé v její historii zřízeno na vysokých školách odborné studium psychologie (podzim 1948) a byla započata přestavba psychologické teorie z filosofických pozic marxismu-leninismu. Před československou psychologií se tedy rysovala dobrá budoucnost. Dnes můžeme bez nadsázky říci, že by to nebyl vývoj o nic menší, než jakého se dostává kubánské psychologii v souvislosti se socialistickou revolucí.

Přišla však léta 1950—1953 a s nimi ostrá kritika psychotechniky, která měla v oblasti psychologie práce za následek likvidaci ústavu lidské práce, likvidaci psychologické laboratoře ve Vítkovických železárnách a psychotechnických laboratoří v některých jiných podnicích. V oblasti výchovné péče byla ve jménu usnesení ÚV KSSS z r. 1936 „O pedagogických zvrácenostech“ dána na index psychologická problematika volby povolání, byly likvidovány sociodiagnostické ústavy, byl přerušen počínající rozvoj instituce školních psychologů. Psychologie byla vystěhována z pedagogiky. A protože výroba a výchova byly u nás do r. 1950 jediné z oblastí, kde se rozvíjela psychologická praxe, byla tak výuka na katedrách psychologie najednou zbavena jakéhokoliv odborného styku s praxí.

Takové pojmy, jako psychologie, psychotechnika, pedologie, taylorismus, batismus a vykořisťování se házely do jednoho pytle se znaménkem mínus. Tak se dostala psychologie ve společenském vědomí mezi vědy, které byly označovány jako reakční pavědy, ať již to byla genetika, statistika nebo kybernetika.

Ideologické pochybnosti o psychologii vypalovaly psychologům znamení s účinky znamení biblického Kaina. Mělo to za následek labilitu sociálněpolitického postavení celého oboru psychologie, jež v mnoha směrech přetrvává dodnes.

Vlivů tohoto druhu nezůstala ušetřena ani výuka psychologie ani studenti psychologie. Byly zrušeny přednášky z fyziologické psychologie, sociální psychologie, i z psychologie práce. Ze strany některých marxistických filosofů byl zahájen boj proti experimentu a experimentální psychologové byli označováni za pozitivisty, mechanické materialisty apod. Byly činy útoky na sám předmět psychologie. Fyziologové vyšší nervové činnosti zapomínali, že disciplína, kterou reprezentují, je jen historickou etapou ve vývoji fyziologické psychologie, předpovídali psychologii brzký konec v domění, že ji plně nahrazují. Generalizující Pavlovovy ostré výroky vůči idealistické zoopsychologii, zabrzdlili její pěstování na základě materialistického pojetí psychiky.

Z druhé strany někteří filosofové vycházejíce z Engelsových formulací o nepřevoditelnosti vyšších forem pohybu hmoty beze zbytku na nižší, a vedle nich někteří psychologové, vedeni navíc snahou zachránit psychologii, vymezovali a tím vlastně redukovali psychologii na obsahy vědomí. Někteří dokonce jen na odraz třídních rozporů v individuálním vědomí.

To všechno vytvářelo přímo materiální překážky v rozvoji psychologie jako oboru na našich vysokých školách. Bylo tomu tak tím spíše, že se u nás tradovala a dosud traduje na filosofických fakultách. V očích veřejného fakultního mínění byla psychologie kritizovaný obor, který na tom byl ideologicky špatně. Byl to navíc malý obor (= malý počet posluchačů), pro jehož absolventy nebylo podle fakultního názoru uplatnění. Jen tak lze například vysvětlit, že od r. 1949 až 1950 vzrostl na brněnské katedře psychologie stav interních učitelských sil do r. 1963/64, tedy za 14 let jen o 2 síly, tj. ze 4 na 6. Modernizace laboratoří a požadavky na zajištění prostor pro laboratorní praktika narazila na houževnatý odpor u některých funkcionářů.

Zvýšeně nedůvěřivý až podezřívavý postoj k psychologům, zejména bezpartijním, vedl k zanedbávání výchovy komunistů z řad posluchačů psychologie. Fakt, že první absolventi odborného studia psychologie vyšli z brněnské katedry v r. 1952 a první student psychologie byl na brněnské filosofické fakultě přijat do strany teprve v r. 1958, je dostatečně výmluvný. Uvědomíme-li si, že nositeli nového rozvoje psychologie v praxi měli být především tito mladí psychologové, mezi nimiž byla drtivá většina bezpartijních, pak pochopíme, jak těžko se jim

pronikalo do praxe, zejména pokud se snažili zřizovat nová pracoviště. Svou roli zde sehrála dnes již překonaná teorie, že komunisté jsou lidé ze zvláštního těsta. A byli-li mnozí komunisté opatrní a nedůvěřiví v jednání s bezpartijními vůbec, o to nedůvěřivější byli vůči bezpartijním představitelům oboru, o kterém četli a slyšeli jen samé nedobré a podivné věci.

Příčina vzniku éry dogmatických diskusí scholastického charakteru i s jejich atmosférou nedůvěry v člověka a s administrativními důsledky, byla již dostatečně v našem tisku i ve veřejných projevech některých čelných osobností naší politiky a kultury vysvětlována. Stalo se zvykem označovat tuto dobu krátce jako období kultu osobnosti.

OBRODNÝ SOCIÁLNĚ POLITICKÝ PROCES ZÁKLADEM RENESANCE PSYCHOLOGIE

Nové, tentokrát opět slibné perspektivy přinesl do neutěšeného stavu psychologie 14.—24. únor 1956, tj. doba XX. sjezdu KSSS, na němž byla provedena první analýza kultu osobnosti.

Tento sjezd je pro psychologii v socialistických zemích významný mimo jiné také tím, že byl impulsem k redakčnímu článku ve 4. čísle roč. 1956 časopisu *Kommunist*, orgánu ÚV KSSS, který zhodnotil dosavadní vývoj psychologie a v duchu úkolů vytýčených XX. sjezdem stanovil úkoly sovětské psychologii na úseku výroby, výchovy a zdravotnictví.

Setrvačnost uplynulého období v myšlení lidí byla však příčinou, že informace o uvedeném článku pronikaly do naší veřejnosti s náležitým zpožděním.

Tak v létě 1956 váhá vedoucí redaktor brněnské *Rovnosti* otisknout jeho komentovaný výtah a nakonec publikaci — odmítá.

12. XII. 1957 vychází v 50. čísle *Tvorby* po více než ročním řízení článek „Poznámky k současným úkolům psychologie“. To, že nakonec přece spatřil světlo světa, stalo se jen díky velkým osobním sympatiím jednoho redaktora *Tvorby* k psychologii a také i díky jeho občanské odvaze.

V březnu 1957 vychází ve 2. čísle *Čs. psychiatrie* překlad zprávy a usnesení z rozšířeného zasedání presidia vědecké rady ministerstva zdravotnictví SSSR ze dne 23.—24. IV. 1956. Překlad vychází s úvodem redakce *Čs. psychiatrie* pod názvem „Renesance sovětské psychologie“. Tento čin měl nesporně dobrý vliv na vztah psychiatrie k psychologům.

V r. 1957 začíná vycházet časopis *Československá psychologie*.

8.—10. XI. 1957 se koná ve Smolenicích na Slovensku celostátní konference psychologů na téma *Využitie psychológie v socialistickej spoločenskej praxi*.“ Sborník prací a diskusních příspěvků z této konference však vychází až v r. 1959.

14. března 1958 je konečně založena Československá psychologická společnost při ČSAV.

Dalším důležitým datem, které i u nás znamenalo hlubší poznání kultu osobnosti jako určitého systému vztahů a metod, byl XXII. sjezd KSSS, konaný v říjnu 1961. Jeho výsledky přinesly další značné změny ve společenském vědomí. Definitivně padla mnohá dogmata a zrelativizovala se také dosavadní zkoženělá měřítka na psychologii.

14.—16. prosince 1961 se koná v Praze I. sjezd Čs. psychologů, v jehož usne-

sení byly ve 14 bodech shrnuty všechny základní požadavky, o které psychologové usilovali již řadu let a jejichž splnění by zajistilo nezákladnější podmínky pro rozvoj psychologické vědy u nás a pro její zapojení do potřebných oblastí praxe v duchu úkolů, které i pro naše podmínky vplynuly z XXII. sjezdu KSSS.

Rozhodný význam ve zlepšení sociálně politického klimatu pro psychologii v ČSSR měl XII. sjezd KSČ, který se uskutečnil v prosinci 1962. Od té doby jsme u nás svědky růstu informací o psychologii jak v denním tisku, tak v kulturních časopisech, především v Kulturní tvorbě a v Literárních novinách. Cenné jsou zejména zprávy nepsychologů, tj. specialistů v jiných oborech nebo redaktorů, o významu psychologie v průmyslově vyspělých zemích. Staly se u nás součástí soustavného náporu vedeného na široké frontě proti myšlení a metodám kultu osobnosti, jež jsou dosud zafixovány v psychice mnohých lidí.

S úkoly stanovenými XII. sjezdem KSČ nesporně souvisí i to, že člen politického byra a tajemník ÚV KSČ s. Jiří Hendrych jako vedoucí delegace strany a vlády na XVI. valném shromáždění ČSAV v závěru roku 1962 jmenoval psychologii mezi obory, které mají na předním místě získat předstih ve vědecko-výzkumné práci a kterým má být věnována zvýšená pozornost.

Tento vnější pohled na souvislost obrodného politického procesu s pokroky v novém uznání společenského významu psychologie ukazuje nepochybně směr k lepším zitrkům československé psychologie. Mohlo by se dokonce zdát, že její vývoj, především její pronikání do praxe, probíhá dnes hladce, bez překážek a konfliktů.

Nicméně lidská empirie nám připomíná, že včerejší negativní skutečnosti nezanikají ihned beze stopy, ale že vstupují po určitou dobu v té či oné podobě a intenzitě do nových podmínek, kde nadále hrají negativní roli. I když je to proces, který je vývojem stále více oslabován, je nutno mít tyto skutečnosti stále na zřeteli a uvědoměle vytvářet takové podmínky, které by nedovolovaly recidivu.

Z tohoto hlediska můžeme ve vztahu k psychologii pozorovat, jak se často stará nebezpečí transformují do nové podoby. Takové jevy se bohatě vyskytují v konkrétním styku pedagogické psychologie, průmyslové psychologie a zdravotnické psychologie s příslušnou oblastí praxe a mají roli reálných brzd v psychologické službě lidem.

PROCES RENESANCE PEDAGOGICKÉ PSYCHOLOGIE

Řadu let trvajícím odtržení psychologie od oblasti výchovy charakterizuje dnes tento stav: 1. dosud neobnovená výuka psychologie na středních všeobecně vzdělávacích školách, 2. nízké počty hodin psychologie při výuce učitelů (na pedagogických institutech 2 hodiny přednášky a 2 hodiny cvičení v prvním ročníku, na přírodovědeckých fakultách v Brně a snad v Praze i Bratislavě 2hodinová přednáška jen v jednom semestru, na filosofické fakultě v Brně 2 hodinová přednáška ve dvou semestrech), zejména nedostatek hodin na praktický výcvik v psychologickém pozorování a hodnocení žáků. 3. Nedostatečný rozvoj psychologického výzkumu výchovných otázek a vyučovacího procesu (resortní ústav ministerstva školství, Výzkumný ústav pedagogický, má jen 3 psychology v Praze a 4

v Bratislavě). 4. Z 15 dětských domovů třídicích nemá 8 psychologů nebo pracují na jejich místech lidé bez psychologické kvalifikace, protože požadavek kvalifikace pro funkci psychologa je v příslušném výnosu MŠK záměrně nepřesně vymezen. Z 24 ZDŠ s Dětskými domovy se zvláštní výchovnou péčí, nemá ani 1 psychologa.

V podobném výčtu by bylo možno ještě pokračovat, ale je lépe ukázat jako příklad spíše dynamickou stránku úsilí zapojování se psychologie do výchovného procesu. Zvláště dobře je to vidět na snaze psychologů vybudovat na úseku výchovy systém výchovně psychologického poradenství, který by vědecko prakticky přispíval k řešení výchovných a výukových obtíží s dětmi a k řešení otázek spojených s výchovou k povolání a s jeho volbou.

Jen letmý přehled několika dat ukáže, jak dosud probíhá boj starého s novým a jak v jednotlivých konkrétních případech není zdaleka rozhodnut.

Během roku 1958 vznikla v Bratislavě Psychologická výchovná klinika a v Brně Dětská psychologická poradna, na kterou se po 2letém houževnatém jednání zredukovala původně navrhovaná Psychologická výchovná klinika. Na počátku roku 1960 je zřízena Psychologická výchovná klinika v Košicích a postupně vznikají Dětské psychologické poradny v Olomouci a Ostravě.

10.—11. dubna 1961 se konala v Bratislavě celostátní porada psychologů, pedagogů a lékařů o profesionální orientaci. V diskusích i usneseních byla dokumentována nezbytnost jednotné soustavy výchovně psychologického poradenství, ve kterém by byla skloubena psychologická péče a výchova k povolání s péčí o děti s poruchami chování, především typu deficilit.

V lednu 1962 vyšel v 1. a 2. čísle Tvorby článek Proč výchovně psychologické poradny, který se zabývá otázkou jednotného systému výchovně psychologického poradenství.

1. března 1962 svolala sekce pedagogické psychologie Čs. psychologické společnosti spolu s komisí pro výchovné poradenství MŠK poradu psychologů, lékařů, odbor. pedagogů, učitelů a zástupců ministerstva vnitra o systému výchovněpsychologické poradenství, kde byl jednomyslně přijat systém navržený v lednovém čísle Tvorby a navrženy 3 etapy budování tohoto systému do r. 1980.

3. V. 1962 vychází v 18. a 19. čísle Tvorby, po předchozím souhlasu autora článku „Proč výchovně psychologické poradny“, polemika Ludvíka Edelsbergra nazvaná „Co s výchovně psychologickými poradnami“. Ludvík Edelsberger nachází oporu v usnesení O pedagogických zvrácenostech a uplatnění psychologie v praxi vidí ve „zmasování psychologie“ (= „propsychologizování mas“) a nikoliv v budování výchovněpsychologických institucí. Vědecký výzkum psychologické problematiky mají podle něho dělat učitelé (viz výše počet hodin psychologie v přípravě učitelů.).

Názory L. Edelsbergra vyvolaly nesouhlas nejen mezi psychology, ale i mezi lékaři a školskými pracovníky, kteří své názory rovněž napsali. Jejich publikace, podobně jako publikace odpovědi na Edelsbergův příspěvek hned zpočátku přislíbená napadenému autorovi, byla z moci úřední jedním referentem zakázána. Tím byla až dosud diskuse v tisku zastavena. Život v ní však pokračuje dál.

7.—9. VI. 1962 věnovalo celostátní pracovní zasedání psychologů polovinu doby přehledu a zhodnocení výsledků dosažených ve výchovněpsychologických zařízeních na Slovensku a na Moravě. Přes sto účastníků (včetně zástupců pedagogů a lékařů) se v usnesení postavilo za další rozvoj výchovně psychologického poradenství.

I sebetpělivějšímu čtenáři se jistě již nabízí myšlenka: A jaký efekt měla až dosud všechna usnesení vysoce odborně kompetentních shromáždění? Nuže, nebudu dále napínat.

Ministerstvo školství zřídilo výnosem ze dne 6. 1. 1962 funkci výchovného poradce a v březnu téhož roku zřídilo jako nový svůj orgán komisi pro otázky výchovného poradenství, která má mít funkci článku řídicího poradenství v celostátním měřítku. Podle Bulletinu ministerstva školství v září 1963 nebyl v červenci 1963 dosud všude zřízen okresní mezičlánek výchovného poradenství, tj. „aktivity pro výchovné otázky a volbu povolání při školské a kulturní komisi ONV“ a byl podán návrh na zřízení krajských aktivů. Zvyšování pedagogické úrovně výchovných poradců se mělo dít tak, že by prošli soustavou kursů pořádaných krajskými ústavami pro další vzdělávání učitelů. Školit je mají vybrání pracovníci těchto ústavů, kteří v první etapě projdou s týdenním předstihem postgraduálním dálkovým studiem pořádaným ústavem pro dálkové studium učitelů.

Ejhle, zrodil se nový systém výchovného poradenství, který má s původně navrhovaným systémem výchovně psychologického poradenství společné jen to, že má zabránit jeho realizaci.

Nestojí za ním pozitivní výsledky šleté intenzivní práce psychologických výchovných klinik a dětských psychologických poraden, nepozvedlo pro něj svůj hlas ani jedno učené shromáždění, v praxi je sterilní, protože je jen administrativní, bez potřebné odbornosti. Vědí to dnes i jeho tvůrci, je to již dokonce veřejným tajemstvím. Je neopravitelný, protože jeho principy jsou ve své podstatě zbaaveny psychologické odbornosti.

Nároky na kvalifikaci výchovně psychologického poradce snadno vyřešil systém výchovného poradenství tím, že z něj učinil výchovného poradce (i když mu téměř v celém rozsahu ponechal pracovní náplň navrhovanou pro výchovně psychologického poradce) a nároky na odbornou spolupráci s okresní nebo krajskou institucí vyřešil tím, že místo odborných okresních a krajských středisek (viz výchovně psychologické poradny) vytvořil sbory aktivistů podle hesla „Když už toho moc nevíme, aspoň když je nás hodně. Ona se ta zodpovědnost spíš ztratí.“

A přece se tento systém buduje administrativně dál a vynakládají se na něj peníze. Zdánlivá láce tohoto systému přijde naší společností během času příliš drahá.

Stejný problém řeší např. Francouzové, ale zcela jinak. Při své návštěvě v Československu v r. 1963 pronesl na své přednášce v Brně přední francouzský a světový psycholog prof. Fraisse: „Francie považuje za jeden ze svých největších poválečných úspěchů, že bude mít do r. 1970 10 000 školských psychologů“. K tomu je na místě dodat, že československý návrh výchovně psychologických poradců na školách je již výsledkem kompromisu původního návrhu instituce školních psychologů, který narazil u některých činitelů na nepřekonatelný odpor hned v první etapě jednání.

Nezbývá tedy než se ptát: Doznívá zde ještě kult osobnosti v podobě byrokratických schemat řešení výchovných problémů nebo je za tím vším skryt ještě nějaký přežívající malý kult v konkrétním živém člověku?

Odpověď přinese budoucnost, která je předznamenána společenskou potřebou i úsilím psychologů činně se podílet na výchově nových generací.

PROCES RENESANCE PRŮMYSLOVÉ PSYCHOLOGIE

Asi po předchozím ročním jednání mezi brněnskou katedrou psychologie a Závody Jana Švermy v Brně, přijal v září 1958 tento podnik jako první v republice po XX. sjezdu KSSS prvního psychologa. Byl přijat s jistou dávkou nedůvěry a aby se k vlastní psychologické práci dostal co nejméně, udělali jej pro jistotu bezpečnostním technikem. Není divu, že v této funkci vydržel jen do ledna 1960 a pak se opět vrátil k psychologii. Stal se odborným asistentem psychologie na psychiatrické klinice. Z toho ovšem nevyplývá, že v Závodech Jana Švermy nebyla řada významných pracovníků, kteří by funkci psychologa práce nepodporovali. Neměli pouze potřebnou moc.

Společenská potřeba rozvoje psychologie práce byla však záhy uvědomována již i mezi předními odborníky v řídicích funkcích našeho průmyslu. Tak např. kolegium ministra hutního průmyslu a rudných dolů zdůrazňuje ve svém usnesení v květnu 1960 potřebu vytvořit v podnicích znovu „Psychotechnické laboratoře“. Na správném odhadu situace nemění nic ten fakt, že požadavek psychotechnických laboratoří navázal na zkušenosti s jejich dřívější prací u nás, a že vycházel z neinformovanosti o tom, že se pojem psychotechnika v té době mezinárodně již 5 roků nepoužíval. (Podle usnesení XII. psychologického kongresu konaného 18.—23. VI. 1955 v Londýně se oficiálně zavedl název užitá psychologie místo názvu psytotechnika. Současně byl název „Mezinárodní psychotechnická asociace“ nahrazen názvem „Mezinárodní asociace užitě psychologie“.)

Dnešní stav, kdy 6 podniků v celé republice zaměstnává 9 psychologů byl dosažen za cenu řady pokusů a zklamání, jaká prožil před 6 lety psycholog ZJŠ.

Např. oddělení psychologie práce v NHKG, založené 1. 11. 1960. muselo zastavit v r. 1961 činnost, protože podnik nezajistil základní existenční podmínky vedoucímu psychologovi, které slíbil zajistit, a na jehož pobytu v NHKG byli závislí 2 studenti posledního ročníku psychologie. A jaký se našel důvod? Referentu pro zvláštní úkoly a tehdejšímu předsedovi ZO KSČ se nelíbilo, že vedoucí psycholog napsal několika průmyslovým psychologům ze západu o separátky jejich vědeckých publikací zabývajících se profesí jeřábníka. Žádosti o separátky byly na podniku zadrženy a ze zdvořilé věty: „Budeme Vám vděční, zašlete-li nám ...“ se učinil závěr, „že nemáme být co kapitalistům vděční. Kdo nemá před kapitalisty socialistickou hrdost, nemůže dostat z přednostního přídělu byt apod.“ Nic nepomohla ani osobní statečnost tehdejšího ředitele NHKG ing. Maluchy. Někteří prostě nechtěli pochopit, že nemá smysl objevovat objevené a že psycholog má zájem šetřit podniku peníze. Tato maličkost v hlavách některých lidí měla za následek dlouhé přerušení psychologické práce v NHKG. Připomínám, že se tehdy již psal r. 1961. I když byl provoz oddělení psychologie práce v NHKG opět obnoven, nese dosud přes všechnu snahu jeho pracovníků stopy svého přerušení.

Významnou událostí pro rozvoj psychologie práce byly výnosy ministerstva těžkého strojírenství a ministerstva všeobecného strojírenství o platovém zařazení psychologů, které byly vydány na sklonku r. 1963.

Mimořádná pozornost, která byla psychologii práce věnována v tisku, v rozhlase i televizi od druhé poloviny r. 1963 až do současné doby, rozšířila v továrnách řady jejich příznivců. Ty však v jednotlivých závodech zřejmě nestačí na to, aby překonaly účín některých mocných zakladatel. V současné době se v takové zakladadlo např. proměnila správná zásada o snižování administrativy.

Její správnost je však nepochybně pokřivena, užije-li se na nesprávném místě. Mám na mysli několik případů. Jedním z nich jsou Vítkovické železárny, které již delší dobu plánují zřízení psychologického pracoviště a se 2 posluchačkami IV. roč. brněnské katedry psychologie měly domluveno, že je přijmou. Když však měly letos VŽKG dát jedné ze studentek z vážných důvodů písemné vyjádření o přijetí v příštím roce, byla studentka kompetentním pracovníkem odmítnuta. Důvod? „Snižujeme administrativu“.

Soudnému a přitom nikoliv mocnému člověku bohužel jen zbývá si nad tímto postojem se smíšenými pocity povzdechnout „Kam by asi s takovým snižováním administrativy přišly nejpřednější kapitalistické podniky, které mají dokonce 1 psychologa na 300 zaměstnanců?“

Je pochopitelné, že za stavu, kdy je na jedné straně málo psychologů a na druhé straně jsou psychologové ve své snaze přijít do továren zneškodňování zakládací formulí o administrativě, usilují psychologičtí příznivci na závodech o to, aby si získali psychologické metody a pracovali s nimi amatérsky sami. Mně samotnému se dostalo již několika dopisů, osobních návštěv i telefonických hovorů, ve kterých jsem byl žádán buď o psychologické nebo „psychoanalytické“ metody k výběru pracovníků apod. I když je pochopitelné, že takový zvrát by přinesl společnosti více škody než užítku, je třeba i tyto jevy ve svém celku chápat u nás jako pokrok ve vztahu společenského vědomí k psychologii.

Přesto se domnívám, že to nemůže být důvod ke spokojenosti, protože daleko největší kus práce je třeba na utváření veřejného mínění ještě vykonat. Zatím se jen pohnulo zastaralými schématy pomluv a ilusí, které mají ještě dnes recidivy (viz např. článek J. Kohouta v Mladé Frontě ze dne 21. XI. 1963).

Ve společenském vědomí nejsou dosud o průmyslové psychologii vytvořeny a dostatečně zafixovány adekvátní představy.

Měla by to být našemu tisku, rozhlasu a televizi pobídka k pokračování v započatém díle.

ZROZENÍ A VÝVOJ ZDRAVOTNICKÉ PSYCHOLOGIE

Zdravotnická psychologie byla u nás oproti pedagogické psychologii a průmyslové psychologii v poněkud kuriosní situaci v tom smyslu, že první její počátky spadají do let 1950—1953, tj. do nejtěžšího období vývoje československé psychologie po druhé válce.

Bylo to způsobeno tím, že vývoj teoretické koncepce lékařství se dostal do nové éry, kdy se neléčí jen nemocný orgán, ale kdy je nemocný člověk chápán jako celek, jako psychosomatická jednota spojená se svým prostředím celou svou historií a především osobních vztahů.

Ne, že by se psychologie ve zdravotnictví rozvíjela bez překážek a odporu lidí, kteří ze stavovských či jiných důvodů nebyli na výši problematiky. Nicméně mezi lékaři bylo podstatně více osvěcených hlav, které se stavěly hned od počátku za psychologii i psychology ve zdravotnictví. Mezi prvními byli psychiatři. A tak se mohlo stát, že již na I. celostátním psychiatrickém sjezdu v r. 1958 byla dosavadní práce psychologů v psychiatrii uznale oceněna. V usnesení tohoto sjezdu byla dokumentována skutečnost, že „psychologové se stali nepostradatelnými spolupracovníky psychiatrů, jak v praktické péči o nemocné, tak ve vědeckém výzkumu“.

Proto také mohl široce lékařsky vzdělaný přednosta psychiatrické kliniky lékařské fakulty KU v Praze prof. MUDr. Vondráček již r. 1958 napsat: „O tom, zda psycholog je potřebný pro lékaře se mnoho diskutovalo a myslím, že tato diskuse je skončena s tím výsledkem, že psycholog je dnes pro zdárný vývoj lékařství nutný.“

Pro psychiatrii i pro neurologii je funkce psychologa, myslím, již úplně jasně stanovena. Čím více psychologů budou mít naše obory, tím lépe. Ostatní obory necítí tak naléhavou potřebu psychologie jako tyto dva obory.

Julius Caesar, Karel Veliký, Jiří Poděbradský necítíli potřebu auta, letadla, televizoru, poněvadž o nich nevěděli, stejně jako afričtí kmenové necítí potřebu elektrického vařiče, ledničky atd., poněvadž o nich nic nevědí. Lékaři ostatních oborů jsou přibližně v tomto stadiu ve vztahu k psychologům. Až budou pracovat s psychology, podiví se, jak se mohli dříve bez nich obejít.“

Čas ukázal, že tento výrok měl hodnotu dobré předpovědi. Dnes již psychologové pracují ve větším počtu v pediatrických zařízeních, jednotlivě na interních, chirurgických a gynekologických odděleních, v léčebných zařízeních pro tuberkulózu a průduškové asthma. Počty absolventů psychologie jsou podstatně menší, než jsou požadavky vedoucích lékařů.

I když si snad někteří referenti v aparátu ministerstva zdravotnictví zachovávají vůči psychologii z historicky pochopitelných důvodů vážavý, trochu opatrnický postoj, mají z hlediska perspektivy pro zdravotnickou psychologii větší význam kladné postoje a aktivní zájem u stále většího počtu vedoucích lékařů zdravotnického terénu a vysokoškolských učitelů různých klinických oborů lékařství.

NEZBYTNÉ PERSPEKTIVY UPLATNĚNÍ PSYCHOLOGIE V ZÁKLADNÍCH OBLASTECH NAŠEHO SPOLEČENSKÉHO ŽIVOTA

Vývoj psychologie v ČSSR zřetelně ukazuje, jak v přímé závislosti na postupující celospolečenské likvidaci kultu osobnosti vzrůstá společenské uznání potřeby psychologie i aktivita psychologů v ujasňování vlastních možností jak při realizaci společenských služeb, tak při uspokojování potřeb oboru, nezbytných pro jeho rozvoj. Nedůvěry k psychologii a negativně zaměřených projevů vůči ní s postupem času od r. 1956 ubývá, i když ještě dnes přetrvávají, a to v poněkud pozmeněných formách oproti dřívějšímu. S těmito projevy je třeba jednak bezprostředně bojovat a jednak usilovat o celospolečenská opatření, která by jim vzala jakoukoliv oporu.

Domnívám se, že bychom ještě ani nedočkali 15 let zpoždění za svými vlastními možnostmi (o zpoždění za jinými vyspělými státy nehovořím), kdyby byly celostátně stanoveny alespoň tyto zásady pro rozvoj psychologických služeb praxi do r. 1980:

1. V oblasti výchovy: a) Realizovat až dosud opomíjený návrh soustavy výchovně psychologického poradenství. b) V internátech učňovských škol požadovat pro funkci vedoucího vychovatele plně psychologické vzdělání. c) Na vysokých školách technického typu a na vysokých školách zemědělských zřizovat katedry psychologie za účelem zkvalitnění výchovy vedoucích kádrů.

2. V oblasti výroby: a) Postupně zřizovat psychologická oddělení s laboratorní v továrnách nad 2000 zaměstnanců. b) Počet míst psychologů v továrnách systemizovat tak, aby přibližně na každých 2000 zaměstnanců připadal jeden psycholog. c) Podniky s menším počtem zaměstnanců než 2000 sdružovat pod psychologickou péčí tak, aby jeden psycholog mohl pracovat pro více továren současně.

3. V oblasti zdravotnictví: a) Zařadit psychologii jakožto samostatný vědní obor organizačně v medicíně podobně, jako je např. biochemie, nebo rentgenologie, radiologie, nebo farmakologie a zajistit tak její službu i lékařským odborníkům nepsychiatřům. To znamená zřídit při KÚNZ a OÚNZ psychologická oddělení pod vedením psychologa, která by byla řádně vybavena potřebnými pomůckami a kádry. b) Systemizovat psychologická místa pro jednotlivá větší oddělení kraj-ských nemocnic, pro okresní nemocnice a pro větší ústavy lázeňské péče.

Splnění těchto cílů znamená jen to, co za 16 let cesty k socialismu a komunismu mohlo být dnes u nás samozřejmostí. Kdybychom si však zachovali dosa- vadní tempo, posunuly by se cíle daleko za rok 2000.

Mohlo by to být lhostejné, kdyby jako předpoklad k budování komunismu a k soutěži s nesocialistickým světem nepotřeboval člověk stále více a lépe po- znávat sám sebe.

POZNÁMKY

¹ Zkrácené autentické znění referátu „*Psychologie v praxi; stav u nás, příčiny nedostatečného rozvoje, perspektivy pro další léta* (se zvláštním zřetelem k situaci na Moravě)“, přednese- ného na pracovním zasedání Moravské pobočky Čs. psychologické společnosti konaném dne 22. II. 1964 s tematickým zaměřením „K některým otázkám dalšího rozvoje psychologie v socialistické společenské praxi v ČSSR“.

² T. Weiss, *Výuka psychologie na Kubě*, Čs. psychologie 1964, č. 1, str. 78–80.